

PROBLÉMY SPOLUŽITIA ČLOVEKA S VEĽKÝMI PREDÁTORMI

Pavel Hell

Veľké šelmy treba chrániť, zachovať a podľa potreby trvalo udržateľným spôsobom regulovať

V minulosti ľudia veľké šelmy vždy a všade veľmi intenzívne prenasledovali, nielen preto, aby chránili svoje hospodárske zvieratá, ale aj preto, lebo ich, často aj bez nejakého početného obmedzenia, vo veľkých množstvách „športovo“ lovili, aby získali cenné trofeje. Existovali lovci, ktorí za čias maharadžov postrieľali v Indii stovky tigrov a v Afrike nespočetné množstvá levov, leopardov a gepardov. Ešte omnoho väčší nepriaznivý vplyv mali pre existenciu týchto predátorov ďalšie nepriaznivé antropogénne faktory, ako ničenie ich životného prostredia, pytliactvo, genetická izolácia zvyškových mikropopulácií atď. Neustále narastajúca početnosť obyvateľstva prinášala so sebou klčovanie lesov, sústavné zvyšovanie počtu hospodárskych zvierat, ktoré využívali trvalé trávne plochy a vytlačali z nej voľne žijúce kopytníky, ktoré boli a sú hlavnou potravou veľkých šeliem. V dôsledku toho začali tieto loviť aj dobytok a preto ich domorodci prenasledovali ešte intenzívnejšie. Okrem toho boli napr. do Afriky dobytkom bielych osadníkov dovlečené rôzne nákazlivé choroby, ktoré sa z neho preniesli na voľne žijúce kopytníky a z nich ďalej na veľké šelmy, napr. aj na levy a miestami ich veľmi zdecimovali. Najmä v krajinách južnej pologule boli týmto neradostným vývojom veľké šelmy veľmi silne postihnuté. V súčasnosti prežíva na celom svete už len asi 15 – 20 tisíc levov, z ktorých je najviac ohrozená malá zvyšková populácia v Indii, počítajúca len asi 200 jedincov. Na svete žije už len asi 2000 tigrov a veľmi ohrozené sú aj ázijské druhy medveďov.

Legálne poľovanie na tigre dnes už vôbec neprichádza do úvahy, naopak, bolo by ich treba ešte viac chrániť, najmä proti pytliakom, ktorí so svojimi ilegálnymi úlovkami robia dobré obchody, keďže telá tigrov sa ešte stále veľmi využívajú v ľudovom liečiteľstve na Ďalekom východe. Silne obmedzený, prísne limitovaný a kontrolovaný selektívny lov niektorých populácií levov je ešte možný. Predpokladá to však, že sa budú loviť len staré samce, ktoré už dlhší čas ovládali svorku levíc a je predpoklad, že ich v krátkom čase nahradia noví, mladší pašovia. V opačnom prípade by sa totiž podporoval infanticíd, lebo ako vieme, noví vládcovia svorky zabíjajú mláďatá splodené jej predošlými pánmi, aby vodiace levice čím skôr opäť prišli do ruje. Staré levie samce sa okrem iného poznajú podľa toho, že majú čierny celý mulec (koniec nosa okolo nozdier). Keď bude mať z takého trofejového lovu – ktorý má omnoho menší rozsah ako ilegálne zabíjanie (často aj trávením) - úžitok aj lokálne obyvateľstvo, získajú levy, leopardy atď. v jeho očiach určitú ekonomickú hodnotu a budú veľké šelmy aj menej prenasledovať. Takýto trvalo udržateľný spôsob trofejového lovu veľkých šeliem teda môže významne napomáhať naše snaženia o ich zachovanie. Samozrejme môžeme poľovať len na zabezpečené a trvalo stabilizované populácie veľkých predátorov, ktoré takýto lov neohrozí.

Celkom odsúdenia hodné je však veľmi neetické „poľovanie“ (canned hunting) na levy a iné veľké šelmy chované v zajatí vo zverofarmách. Takto sa často lovia napr. levy v Južnej Afrike a údajne dokonca aj tigre napr. v Texase. Predpokladá sa, že v Južnej Afrike sa chová na poľovnícke účely v zajatí vraj až 2000 levov a hrozí nebezpečie, že sa začnú v budúcnosti dovážať na odstrel aj do ďalších afrických štátov, lebo ide o veľmi lukratívny obchod. Žiaden správny poľovník by sa nemal k takému konaniu znížiť, lebo to veľmi vážne ohrozuje imidž poľovníctva a poľovníkov vo verejnosti.

Na severnej pologuli sú perspektívy veľkých šeliem v súčasnosti, ako sa zdá, o niečo lepšie. Aj tú síce existujú silne ohrozené druhy a poddruhy, ako je napr. sibírsky tiger, snežný leopard, pyrenejský medveď, ale realizujú sa opatrenia na zintenzívnenie ich ochrany. Dokonca ešte aj na medveďa ľadového možno vo veľmi obmedzenej miere poľovať a jeho prežívanie môže v budúcnosti sťažiť len globálne otepľovanie našej planéty. Areály medveďa hnedého, vlka a rysa sa značne zväčšili a ich početnosť sa zvýšila. Napr. v západných Karpatoch už najmenej 200 rokov nežilo tak veľa veľkých šeliem ako v súčasnosti. Ich predačný tlak je tu veľmi silný, lebo na svoju korisť pôsobia synergicky všetky tri druhy. Aj baribalovi sa v Severnej Amerike darí dobre a možno naň trvalo udržateľným spôsobom poľovať bez obáv. Poľuje sa aj na pumu, najmä pomocou svoriek psov, hoci naše znalosti o veľkosti jej populácie sú celkom nedostatočné. To platí aj o jaguárovi, ale v podstate vlastne o všetkých veľkých šelmách, ktorých monitoring by sa mal podstatne zlepšiť. Tento potešiteľný vývoj umožnilo nielen významné zvýšenie intenzity ochrany veľkých šeliem, ale prispeli k tomu aj mnohé ďalšie faktory. Boli to napr. významné výsledky početných vedeckých výskumov o funkciách predátorov v ekosystémoch, mnohé krásne knihy a filmy o veľkých šelmách, intenzívna osvetová práca medzi poľovníkmi a najmä nepoľovníckou verejnosťou, vyplácanie náhrad za škody, ktoré spôsobujú, viaceré reintrodukčné akcie (najmä s rysom), zníženie nárastu početnosti obyvateľstva a zvyšovanie výmery lesov v Európe atď. Boli dokonca vypracované aj špeciálne akčné plány na zachovanie veľkých šeliem v Európe, z ktorých sa postupne začali odvíjať aj národné akčné plány v jednotlivých zainteresovaných štátoch.

Aj napriek tomu však v Európe narastajú problémy vyplývajúce zo spolužitia človeka s veľkými predátormi v kultúrnej krajine. Najväčšie problémy spôsobuje medveď, lebo napáda aj človeka. V malom a v európskom kontexte relatívne chudobnom Slovensku akceptujeme prítomnosť asi 600 medveďov a tolerujeme aj škody, ktoré spôsobujú. Každý rok porania asi šesť ľudí, niektorých z nich tak ťažko, že im zostanú trvalé následky. Napr. aj v auguste t. r. medveď tak vážne poranil jedného chlapa na hlave a tvári, že bol ohrozený jeho zrak a jeho tvár zostane trvalo znetvorená. Ak medveď človeka zrazí na zem, treba zostať nehybne ležať na bruchu, zopätými rukami si chrániť zatylok a krk a takto nehybne zotrvať dlhšie ešte aj potom, keď útok prestal, lebo medveď často len kúsok poodíde, ďalej sleduje svoju obeť a keď táto prejaví známky života, opäť sa k nej vráti. Okrem toho medvede na Slovensku ročne zabijú asi 200 oviec, 10 kusov hovädzieho dobytku, zničia 240 úľov, dolámu veľa ovocných stromov a poškodia veľa kŕmidiel a včelínov.

Krajiny v alpskej oblasti deklarovali, že by medveď mal opätovne osídliť celé Alpy. Avšak keď sa po 170 rokoch jeden vrátil do veľkého a bohatého Nemecka a strhol niekoľko oviec, hneď vypukla hystéria a začal sa naň neľútostný pohon až pokiaľ ho nezlikvidovali, hoci žiadneho človeka neohrozoval. Čo k tomu dodať? Azda len to, že nemožno farizejsky vodu kázať a víno piť. Ak chceme medveďa v kultúrnej krajine naozaj mať, musíme tolerovať aj problémy s tým spojené a snažiť sa ich riziká minimalizovať. Len vo veľmi riedko osídlených oblastiach s veľmi vysokou lesnatosťou, ako napr. v niektorých častiach Chorvátska a inde môže byť spolužitie človeka s medveďom temer bez problémov a s minimálnymi rizikami. K prípadu spomínaného medveďa v Nemecku (ktorému dali meno Bruno) treba dodať, že jeho matka „Jurka“ žije v Taliansku a je - ale len v menšej miere - pomerne zvyknutá na ľudí.

„Bruno“ mal aj brata, ktorý vlni v septembri sa bez stopy „stratil“ v Engadine vo Švajčiarsku, teda bol pravdepodobne ilegálne zlikvidovaný. „Brunova“ matka v tomto roku opäť vodí tri medved'atá. Bola navrhovaná na kadáver srny, imobilizovaná a bol jej nasadený obojok s vysielačkou, aby ju bolo možné cez satelit telemetricky sledovať. Cieľom je, aby ju bolo možné pri najbližšej príležitosti, keď niečo „vyvedie“ okamžite lokalizovať a dať jej bolestivú „príučku“ zásahom pomocou gumového streliwa. Tým sa má dosiahnuť to, aby sa v budúcnosti vyhýbala človekovi. Toto sa totiž výborne osvedčilo pri inej medvedici s názvom „Kirka“ v talianskej oblasti Trentino, ktorá sa občas tiež nevyhýbala blízkosti človeka, ale po takejto lekcii sa stala mimoriadne plachou. Takže medveďa, ktorý nemá dostatočnú plachosť pred človekom nie je potrebné hneď zabiť, ako to urobili Nemci s „Brunom“. Najmä vodiace medvedice reagujú na takúto príučku veľmi citlivo, asi z obáv o svoje medved'atá.

Výskumníci a ochrancovia zvierat zo štátov, v ktorých boli veľké predátory už dávno zlikvidované stále častejšie prichádzajú na Slovensko, do Rumunska a ďalších bývalých „socialistických“ štátov, aby nás poučovali o tom, ako treba veľké šelmy chrániť a zachovať a najmä, ako neslobodno regulovať ich početnosť. Ale to je pre naše veľké šelmy naozaj medvedia služba. Reprodukujú sa totiž veľmi intenzívne, veď napr. prírastok medved'at dosahuje v lete v slovenských Karpatoch až 20 % z kmeňového stavu a tak je to napr. aj v Chorvátsku a mnohých ďalších štátoch. Všetky medved'atá samozrejme neprežijú, ale aj tak treba z prírody odobrať ročne asi 10 % populácie, ak má táto zostať stabilizovaná. V opačnom prípade jej početnosť bude narastať a s tým aj kontroverzie tohto predátora s človekom, škody ktoré spôsobuje i miera jeho synantropizácie. Narastá však aj kanibalizmus medzi medveďmi, najmä v dôsledku častejšieho infanticidu, ako sa to zistilo napr. vo Vysokých Tatrách. Okrem toho sa pri nedostatočnom legálnom odlove otvára aj priestor pre jeho – omnoho škodlivejší – ilegálny lov.

Pri tom by sa nemal povoľovať regulačný lov medveďov len do 100 kg, ktoré väčšinou ešte nie sú zapojené do reprodukcie, ako to je v súčasnosti na Slovensku, lebo treba v obmedzenej miere zasahovať aj do reprodukčnej rodičovskej časti populácie (teda do medveďov s hmotnosťou nad 100 kg) tak, ako aj pri iných druhoch zveri. V súčasnosti je na Slovensku zakázaný aj lov medveďov na jar, keď je najefektívnejší a môže sa vykonávať najselektívnejšie. Údajne preto, aby sa neodstrelila laktujúca medvedica. Ale tento argument neobstojí, lebo do polovice apríla medved'atá z brloha v našich podmienkach ešte nevychádzajú a ani medvedica od nich na väčšiu vzdialenosť a na dlhší čas neodchádza. Ak teda vnaďisko nie je v tesnej blízkosti miest kde zvyknú medvede brložiť, laktujúca medvedica ho do uvedeného termínu určite nenavštívi. Týmto zákazom sa dosiahne len to, že sa oficiálne povolený regulačný lov nespĺní ani na 50 %, lebo na jeseň je omnoho ťažší a časovo náročnejší. Okrem toho sa týmto zákazom na jar otvára široký priestor pre jeho ilegálny lov, lebo keď sa v revíri nenachádza žiadne úradne povolené a kontrolované vnaďisko, môže sa urobiť ilegálne a bez akejkoľvek kontroly. Aj prírastok vlka je veľmi vysoký a podľa našich poznatkov dosahuje aj vyše 40 % z jarného kmeňového stavu a to aj napriek tomu, že sa spravidla okotí len dominantná vlčica príslušnej svorky. Ak sa regulácia vlkov nepovolí, strhávajú vlky veľmi veľa raticovej zveri a príležitostne aj hospodárskych zvierat a začnú sa zabíjať ilegálne, čo je pochopiteľne omnoho horšie. Tak je to aj pri rysovi. Aj jeho reprodukcia je veľmi vysoká, ako sa to veľmi presvedčivo zistilo napr. v prípade našich karpatských rysov introdukovaných do Slovinska v oblasti Kočevje alebo na Šumavu v ČR. V prípade ČR sa početnosť rysa veľmi razantne zvýšila a široko sa rozšíril, takže poľovníci žiadali o povolenie jeho limitovanej regulácie, avšak nedostali ho. Potom „vzali spravodlivosť do vlastných rúk“ a populáciu ilegálne znížili možno až o jednu tretinu. To samozrejme nebolo správne, ale na príčine tohto nežiadúceho stavu bola predovšetkým nedostatočná spolupráca a porozumenie medzi poľovníkmi a

ochrancami prírody. Z tohto hľadiska postupovali v Slovinsku omnoho múdrejšie, lebo keď sa populácia ryasa početne natoľko zvýšila, že ju bolo možné a potrebné začať aj regulovať, tak sa jej limitovaný a kontrolovaný lov aj povolil. Domnievam sa, že samotné zákazy v tomto prípade k ničomu nevedú a že omnoho účinnejšia je vzájomná spolupráca všetkých zainteresovaných strán, lebo len tá môže garantovať trvalé zachovanie veľkých predátorov v kultúrnej krajine.

Práve pre rôzne názory a prístupy k zachovaniu veľkých predátorov značne vzrástli v ostatných deceniách rozpory medzi poľovníkmi a ochrancami prírody. Na jednej strane existuje najmä v radoch mimovládnych ochranárskych organizácií veľa fundamentalistov, ktorí idealisticky tvrdia, že veľké šelmy sa budú regulovať samé, čo však v človekom značne pozmenenej kultúrnej krajine už nie je reálne. Avšak aj medzi poľovníkmi existuje ešte veľa archaistov, ktorí veľké šelmy považujú iba za svojich konkurentov a ich ilegálne usmrtenie len za akýsi gavaliersky delikt alebo dokonca za hrdinstvo. Je naliehavo potrebné tieto protiklady eliminovať a podporovať tak potrebnú efektívnu spoluprácu oboch strán – predovšetkým v záujme samotného zachovania veľkých šeliem. Pri tom by mali vyvinúť väčšiu iniciatívu aj národné a medzinárodné organizácie poľovníkov, ktoré by mali omnoho aktívnejšie vystupovať aj v médiách. Ved' tak ochrana prírody, ako aj poľovníctvo má spoločný cieľ, ktorým je zachovanie biodiverzity a všetkých druhov zveri, vrátane aj veľkých predátorov, aj keď cesty na jeho dosiahnutie nemusia byť vždy celkom totožné. V poslednej tretine minulého storočia sa v slovenských Karpatoch veľmi intenzívne, avšak prísne limitovane a kontrolované lovíli ako veľké predátory, tak aj raticová zver. Aj napriek tomu sústavne narastala početnosť oboch týchto skupín zveri. To je dobrý a nasledovania hodný príklad na to, ako treba trvalo udržateľným spôsobom manažovať ochranu a poľovnícke obhospodarovanie veľkých šeliem v kultúrnej krajine.

Pavel HELL

Stredoeurópsky inštitút ekológie zveri, Wien, Brno, Nitra

Snímky Rostislav Stach